

BERGMAN 100

# Kortársunk, Bergman

BÁRON GYÖRGY

## RÉGI ÉS ÚJ BERGMAN-ELEMZÉSEK IZGALMAS GYŰJTEMÉNYE.

Feneketlen szakadék választ el magyarázóimtól” – idézi fel a centenáriumi Bergman-kötet nyitó tanulmányában Kovács András Bálint Györffy Miklós kitűnő monográfiájának kezdő mondatát. „Belehelyezik a művet valamilyen kontextusba – folytatódik az eredeti idézet –, mindenféle szenzációs, csodálatos következtetéseket vonnak le belőle, végül a rejtvényt sikerül oly pompásan megfejteniük, hogy a szerzőnek többé nem is lehet semmi hozzáfűznivalója...” A svéd rendezőseninek nem sikerült eltántorítania a kommentátorokat. Talán nincs is filmművész, akiről több elemzés jelent meg volna, mint róla. Maga igyekezett ugyan ennek elébe menni azzal, hogy folyamatosan kommentálta tevékenységét, a *Képek*-ben, a *Laterna magicában*, s nem kevés publikált forgatókönyvében, prózai írásában, valamint bősz munkatársainak, családtagjainak bőséges visszaemlékezéseiben. Csak a magyarul megjelent Bergman-irodalom elfoglal egy könyvespolcnyit, a nemzetközi recepció pedig könyvtárat töltene meg. „Minden egyes filmem mögött gyakorlati és konkrét valóság húzódik meg” – írja, s ezt a valóságot nála jobban senki nem ismerheti. Bőségesen felbuzgó szövegei nemhogy elbátortalanították volna, ellenkezőleg: újabb és újabb lendületet adtak az elemzőknek. Hiszen akad-e még filmes, aki ily szélesre tárja alkotóműhelye ajtaját, valósággal csalogatva a mélyebb ismerkedésre vágyókat. Ám annak, hogy újabb és újabb nemzedékek próbálják megfejteni a hű-

vös svéd életművének titkát, az igazi okát mégis magukban a művekben kell kereshnünk. Nevezetesen, hogy ezen a terepen a filozófia és a pszichológia ugyanolyan otthonosan mozog, mint a hagyományos esztétika és a modern filmelméletek. Sőt, az előbbieket mintha eluralnák a Bergman-recepciót, mint erre a Gelencsér Gábor és Murai András szerkesztette kitűnő gyűjtemény is például szolgálhat. Több itt a lélektani, mint a filmnyelvi megközelítés, s ez alighanem megfelel a nemzetközi recepció arányainak. A könyvben ezzel két fejezet – *Önterápia és művészet* és *Élveboncolás* – foglalkozik, de előbukkan máshol is, Vincze Teréz a modernista önreflexiót tárgyaló dolgozatában, például, *A (film)művészet, mint terápia* fejezetcím alatt. Ezt a témát járja körbe a gyűjtemény legfontosabb dolgozata, Balassa Péter *Betegség és öngyógyítás a művészetben?* című szövege, amely választ ad arra is, miért olyan kevés szó esik (Bergman által is) a szerző filmnyelvéről, s ezt a „protestáns ikonofóbiával” hozza összefüggésbe. Aligha véletlen, hogy a pszichológus Mérei Ferenc hajdan két fontos tanulmányt írt Bergmanról, a kortársak közül pedig Pintér Judit Nóra, Murai András, Beke Judit és a Bálint Katalin – Fecskő-Pirisi Edina szerzőpáros tollából olvasható izgalmas lélektani megközelítés. (Ugyanebben a témakörben a szerzők között örömmel fedezzük fel a sajnálatosan elfelejtett nagy magyar művészet-szociológus, Józsa Péter nevét, ám kiderül, egy ifjú pályatárs publikál ugyanezen a néven.) A

másik, a pszichológiánál talán kevésbé termékeny ága a megközelítéseknek a filozófiai: elsőként itt is Balassa Péter Bergman és Kierkegaard kapcsolatát tárgyaló írását, s Radnóti Sándor részben esztétikai, részben filozófiai elemzését emelhetjük ki.

Mint a fentiekből kitetszik, ebben az okosan szerkesztett gyűjteményben egyszerre olvashatók újra már megjelent klasszikus szövegek, s a kötet számára írt friss dolgozatok. Három nemzedék disputája zajlik a lapokon, bizonyítván, hogy Bergman ma is élő, szellemi izgalmat keltő művész. Még azt sem állíthatjuk, hogy a mai szövegek gyengébbek lennének az elődökénél. Ugyanakkor érdemes megfigyelni, hogy a nemzedékek között igazából nincs termékeny kapcsolat: a kortárs szerzők inkább mostanában divatos filmelméleti szakkönyveket idéznek, Balassát, Radnótit, Méreit nem. S ha kimutatható a megközelítések között különbség, akkor a korábbi generáció tagjai, még ha egyetlen opust is vesznek górcső alá, mindig az egészről igyekeznek beszélni, míg az ifjabb pályatársak komplex közelítés helyett inkább egy-egy rész-kérdésben mélyülnek el. Ezek közül különösen fontos Gyenge Zsolt filmnyelvi elemzése, különös tekintettel az úgynevezett „bekeretezés” fontosságára Bergman plánozásában, Murai András okfejtése a szereplők testbeszédéről (ez némileg egybecseng a két szakpszichológus, Bálint és Fecskő-Pirisi tanulmányával a preverbalitásról), továbbá Györffy Miklós szövege a művészet hagyományos szerepéről-képéről a filmekben.

Pszichológia, filozófia és filmtudomány mellett Bergman recepciójánál nem hanyagolható el a költői megközelítés sem. A gyűjtemény Pilinszky versével indít, majd a költőtől és Nemes Nagy Ágnestől egyaránt fontos, impulzív szövegek olvashatók. Eltűnődhethünk, mai írók-költők miért nem írnak filmekről. Persze – folytathatjuk a tűnődést – kiről-miről is írhatnának. Ugyancsak a költői oldalhoz tartozik Kiss Csaba fényképes naplója Faró-i tanulmányútjáról. A Bergmannak oly fontos szigetét és házat felidéző érzékeny diárium és a fotók nem csak e profán szentélybe engednek bepillantást, hanem segítenek közelebb kerülni a művek megfejthetetlen titkához is.

GONDOLAT, 2018.

